

BELEIDSPLAN BURGERSCHAPSVORMING 2021-2025

Juni 2022

Burgerschapsvorming op 2College

1. Vooraf

In dit document ligt het plan burgerschapsvorming van 2College voor. Het plan bevat een korte beschrijving van de visie en missie van 2College. Vervolgens formuleren wij onze visie op burgerschapsonderwijs op 2College. Dit koppelen we aan de waarden en de cultuur van burgerschap en de elf bouwstenen van waaruit wij burgerschap benaderen.

Hier beschrijven we in dit plan de rol die docenten en onderwijsondersteuners binnen de elf bouwstenen zullen moeten vervullen. Tenslotte geven we inzicht in de wijze, waarop we verantwoording afleggen over burgerschap, hoe aansturing plaatsvindt en hoe we onze burgerschapsactiviteiten en de visie daarop borgen in ons kwaliteitsbeleid en evalueren.

De enquête die eind 2022 onder leerlingen en docenten binnen 2College wordt afgenomen is een belangrijk startpunt.

Dit beleidsplan is tot stand gekomen met input uit de gesprekken met de afzonderlijke vestigingsdirecties naar aanleiding van een nulmeting in schooljaar 20-12. Nadat het conceptplan door de kerndirectie in juni '22 werd vastgesteld, wordt het voorgelegd begin schooljaar 22-23 aan de MR. De verdere uitwerking van dit algemene beleidsplan zal binnen de afzonderlijke scholen plaatsvinden (zie par. 6); deze uitwerking op locatie wordt besproken met de afzonderlijke geledingen, te weten leerlingenraad, ouderraad en personeelsraad.

2. De Wet Verduidelijking van de Burgerschapsopdracht 01 augustus 2021

Al sinds 2006 geldt voor scholen de wettelijke opdracht om aandacht te besteden aan burgerschap. Vanaf 01 augustus 2021 is de wet “Verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs” een feit. De kern van deze wet is dat scholen op een doelgerichte en samenhangende wijze werken aan burgerschap. De wet geeft het onderwijs meer richting en maakt de burgerschapsopdracht minder vrijblijvend. Ook geeft de wet de inspectie de mogelijkheid om met scholen hierover in gesprek te gaan.

De wettelijke eisen

Artikel 17. Actief burgerschap en sociale cohesie

1. Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:

- a. het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;*
- b. het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving en;*
- c. het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden.*

2. Het bevoegd gezag draagt zorg voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de waarden, bedoeld in het eerste lid, onderdeel a, en creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met en het handelen naar deze waarden en draagt voorts zorg voor een omgeving waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten, ongeacht de in het derde lid, onder c, genoemde verschillen.

Ad 1a. De basiswaarden van de democratische rechtsstaat zijn:

- Vrijheid van meningsuiting
- Gelijkwaardigheid
- Begrip voor anderen
- Verdraagzaamheid (tolerantie)
- Afwijzen van onverdraagzaamheid
- Afwijzing van discriminatie
- Autonomie
- Verantwoordelijkheidsbesef

Ad 2. De school formuleert leerdoelen; enerzijds wat zij belangrijk vindt, anderzijds hoe zij de verplichte, wettelijke doelen uitwerkt. Centraal hierbij zijn de basiswaarden van de democratische rechtsstaat; kennis, houding en vaardigheden die leerlingen helpen om hun plek te vinden in onze democratische samenleving.

Wat betekent de wet voor de scholen?

Bij de invulling van burgerschapsvorming ligt het eigenaarschap bij de scholen. Scholen houden zelf de ruimte om inhoud te geven aan burgerschapsonderwijs, in lijn met de visie van de school en specifieke waarden en normen die voortkomen vanuit een beginsel. De wet stelt wel voor alle scholen verschillende dingen verplicht waarop het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar dient te richten. Dit zijn:

- Scholen dienen een heldere visie en beleid te ontwikkelen op het burgerschapsonderwijs.
- Met een door de leerjaren heen samenhangend programma, dat de burgerschapsvorming van leerlingen bevordert.
- Waarbij de school ook concreet formuleert wat leerlingen zullen leren en hoe zodat gaan evalueren. Hierover legt de school verantwoording af in de schoolgids en het schoolplan.
- Leerlingen moeten op school met burgerschapsvaardigheden kunnen oefenen. De school draagt daarbij zorg voor een schoolklimaat waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten.

Scholen moeten hun onderwijs binnen de grenzen van de democratische rechtsstaat vormgeven. De basiswaarden van de democratische rechtsstaat, en de daarbij passende competenties zijn belangrijke gedeelde uitgangspunten vormen de kern van het burgerschapsonderwijs op iedere school. Dat betekent dat de scholen verantwoordelijk zijn voor:

- Het ontwikkelen van kennis van democratie en rechtsstaat, de grondrechten en het handelen naar deze basiswaarden op school.

- Het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties. Leren functioneren vereist niet alleen theoretische kennis maar ook competenties. Democratie gaat ook om sociale omgang tussen mensen.
Leerlingen leren op school samen te werken en te leven, om te gaan met maatschappelijke spelregels, hun eigen identiteit te ontwikkelen, hun eigen mening te vormen en die van anderen te respecteren, het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele geaardheid, en de waarde dat iedereen gelijk behandeld dient te worden.
- Het bieden van een respectvolle oefenplaats waarin actief geoefend kan worden met de basiswaarden en burgerschapsvaardigheden geïnternaliseerd worden. De school geeft burgerschap niet alleen vorm in het formele curriculum, maar brengt het ook in praktijk. De school heeft grote vrijheid hier zelf kleur aan te geven vanuit de eigen identiteit.

Het is belangrijk om hierbij de context van de leerling en de school voor ogen te houden. Als je opvat als alleen democratie en staatsinrichting, dan gaat het alleen in specifieke vakken spelen. Het gaat om bredere discussies. Je moet ook kijken naar de identiteit van de gemeenschap waarin we hier leven.

Daarnaast mag het onderwijs niet in strijd zijn met de zeven basiswaarden.

Burgerschapsvorming brengt jongeren de kennis, vaardigheden en houding bij die ze nodig hebben om nu en later actief te kunnen meedoen in onze samenleving.
Burgerschapsvorming is het vormen van leerlingen die actief meedoen aan de samenleving en een positieve bijdrage leveren aan de samenleving. Scholen bereiden leerlingen voor op hun latere functioneren in de maatschappij om als zelfstandige burgers te kunnen leven.

3. Waar zal het toezicht van de Inspectie van het onderwijs zich op focussen?

Zie bijlage 6; Onderzoekskader 2021 van de Inspectie op het Onderwijs. (Waarderingskader voor het VO.)

Bij de invulling van burgerschapsvorming ligt het eigenaarschap bij de scholen. Dat geeft ruimte voor de eigen identiteit van de school. De Inspectie zal terughoudend toetsen. Wel geldt de gemeenschappelijke kern als verplicht uitgangspunt voor alle scholen. Die kern omvat de waarden, principes en uitgangspunten van de democratische rechtsstaat (basiswaarden).

Het onderwijsprogramma moet tenminste bestaan uit een kenniscomponent, bijbehorende competenties dit alles in een schoolcultuur waarin deze democratische spelregels worden voorgeleefd en waarmee wordt geoefend.

De Inspectie zal daarnaast toetsen op naleving van het volgende:

- Draagt het bevoegd gezag zorg voor een schoolcultuur waarin bij het aanbieden van onderwijs betrokken personen het volgende als centrale spelregels hanteren en voorleven:

vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid en het afwijzen van discriminatie, verdraagzaamheid en het afwijzen van onverdraagzaamheid, onderling begrip, autonomie en verantwoordelijkheidsbesef van leerlingen.

- En creëert het bevoegd gezag daarmee een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat.

4. Visie en missie van 2College

In het schoolplan van 2College 2021-2025 zijn de visie en missie als volgt geformuleerd.

2College ziet het als haar primaire verantwoordelijkheid een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van elk kind naar volwassenheid waarbij er aandacht is voor persoonsvorming, verwerving van kennis en maatschappelijke toerusting in een snel veranderende samenleving. Dat doen we door inspirerend onderwijs aan te bieden en zo leerlingen in staat te stellen zich te ontwikkelen op een niveau dat past bij hun talenten. Het gaat daarbij om het leren met hoofd, hart en handen.

Visie

Samen willen we goed zijn en beter worden in het aanbieden van inspirerend onderwijs aan alle leerlingen in de regio. Door de omvang van 2College en de intensieve samenwerking van de zes vestigingen ontstaat een diversiteit aan onderwijsvormen en -concepten. Hierdoor kunnen leerlingen echt kiezen. We streven naar een breed herkenbaar onderwijspalet dat volop kansen biedt aan onze leerlingen om hun talenten verder te ontplooiën. 2College biedt voor elke leerling een passend aanbod en draagt er zorg voor dat indien wenselijk of noodzakelijk een overstap naar een andere vestiging binnen 2College mogelijk is.

We hebben de ambitie om door intensieve samenwerking van medewerkers en een hechte band met leerlingen en ouders een vertrouwde leer- en leefomgeving te creëren. Dat vormt de basis waardoor iedereen zich bij 2College thuis voelt en zich optimaal kan ontwikkelen.

Door steeds actiever, binnen én buiten de school, de samenwerking te zoeken, lukt het ons om vanuit een breder inzicht naar de wereld te kijken. 2College is ambitieus, stuurt actief op samenwerking en ziet zichzelf in de rol van doelgerichte verbinder.

De scholengroep is binnen de regio een krachtige en uitgesproken gesprekspartner, pakt initiatieven op en maakt die met de achterban en partners tot een succes.

2College Together

We zien kwaliteiten, herkennen behoeftes en maken (nieuwe) verbindingen. Zo creëren we samen onderwijsvormen die passen bij de huidige tijdsgeest en de belevingswereld van alle leerlingen.

Missie

Met inspirerend onderwijs bieden we onze leerlingen een sterke basis om succesvol te zijn op school, in hun vervolgopleiding en in de samenleving. Met een verwijzing naar de naam

van onze school nodigen we leerlingen, ouders en medewerkers uit om te kiezen voor onze school. 'Let's go 2College' luidt die uitnodiging.

Onder dit motto zijn drie onderwijskundige principes geformuleerd die richting geven aan hoe we met elkaar om willen gaan, hoe we met en van elkaar leren en hoe we samen willen groeien. Deze principes zijn:

- 2Meet. Om jezelf te ontwikkelen heb je elkaar nodig. Ontmoeten zorgt ervoor dat leerlingen, ouders en medewerkers zich welkom en veilig voelen. Het is de basis om samen te leren en te werken.
- 2Learn. Een motiverende omgeving nodigt uit om te leren, om je talenten te ontwikkelen. Je verwerft kennis en vaardigheden om goed voorbereid te zijn.
- 2Grow. Groeien betekent dat er volop aandacht en gelegenheid is om je als persoon verder te ontwikkelen.

Burgerschap

Op het vlak van burgerschapsvorming hebben we in het schoolplan het doel als volgt geformuleerd.

Op 2College bevorderen we actief burgerschap, zodat onze leerlingen zich ontwikkelen tot burgers die zich thuis voelen in de wereld en daar een positieve bijdrage aan kunnen leveren. In ons onderwijs besteden we aandacht aan het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Onze leerlingen krijgen oog voor de verhoudingen tussen landen en culturen in de wereld.

Deze doelen gelden voor alle 2Collegescholen, maar de vestigingen zelf geven richting en uitvoering aan hun onderwijsdoelen in hun vestigingsplannen en zo ook wat betreft burgerschapsvorming (missie en visie), rekening houdend met het onderwijsmissie, onderwijsvisie, onderwijsaanbod, leerlingpopulatie en de leeromgeving in en om de school.

Bij het uitdragen van onze drie onderwijskundige principes; 2Meet, 2Learn, 2Grow is de rol van docent en onderwijsondersteuner essentieel, ook bij het realiseren van de burgerschapsdoelen. Burgerschapsvorming begint in de klas, bij leerlingen die in de les actief bezig zijn en meer verantwoordelijkheid leren dragen voor hun leerproces en leerresultaat. Aan leraren is het om betekenisvolle situaties te creëren, waarin leerlingen betrokken zijn, ervaringen opdoen en zich verantwoordelijk voelen voor elkaar. Het onderwijspersoneel en onderwijsondersteunend personeel vervult hierbij ook een voorbeeldfunctie: goed voorbeeld doet volgen.

5. Onderzoek naar burgerschapsvorming

2College heeft ervoor gekozen om eerst een nulmeting uit te voeren onder het voltallige onderwijzende personeel middels de enquête burgerschap. Hierin is personeel bevraagd over in hoeverre zij aandacht geven aan het opdoen van burgerschapskennis, aan de vorming van burgerschapscompetenties en de vorming burgerschapsattitudes bij leerlingen. De enquête is schoolbreed door 20% van het personeel ingevuld.

Deze is in het vierde kwartaal van 2021 uitgezet en voor elke vestiging is een evaluatie gemaakt per component burgerschapskennis, burgerschapscompetenties en burgerschapsattitudes. In de loop van het kalenderjaar 2022 hebben de portefeuillehouder burgerschap en de burgerschapscoördinator met elke vestigingsdirecteur gesproken over de uitkomsten van deze enquête.

In dit gesprek werd ook besproken wat de wetgever van scholen verwacht binnen dit thema, kwamen de eerste ambities op het gebied van burgerschap aan de orde, zowel schoolbreed als voor eigen vestiging.

Deze gesprekken leverden input voor dit beleidsplan burgerschap op 2College.

Een korte samenvatting van de uitslag van de enquête schoolbreed:

- **Burgerschapskennis:** aandacht voor burgerschapskennis binnen de Nederlandse samenleving is met enige regelmaat aanwezig. Rechtspraak, de grondwet en de grondrechten in onze samenleving; wereldburgerschap en organisaties die zich bezighouden met wereldlijke of wereldwijde problematieken; armoede, ongelijkheid en de gevolgen daarvan in Nederland en/of andere landen, zijn hier een uitzondering op. De aandacht hiervoor is in veel mindere mate merkbaar.
- **Burgerschapscompetenties:** aandacht voor de vorming van burgerschapscompetenties is wisselend aanwezig. Voor deelnemen aan (politieke) verkiezingen en aan besluitvormende processen en daarbij een weloverwogen keuze kunnen maken (passief); vergelijken van Nederland met andere landen (democratisch proces, rechtsstaat, pluriformiteit en mensenrechten, is minder aandacht voor. Inleven in andere mensen met andere culturele achtergronden dan de eigen; samenwerken met iedereen ongeacht niveau, afkomst, status, of ander verschil, krijgt daarentegen veel aandacht.
- **Burgerschapsattitudes:** aandacht voor de vorming van burgerschapsattitudes krijgt met enige regelmaat aandacht. Uitschieters naar beneden voor wat betreft aandacht in het onderwijs zijn het gemotiveerd zijn om politiek en maatschappelijk betrokken te zijn én posities in de samenleving/op de maatschappelijke ladder duiden aan de hand van kansen en kansenongelijkheid in de samenleving.

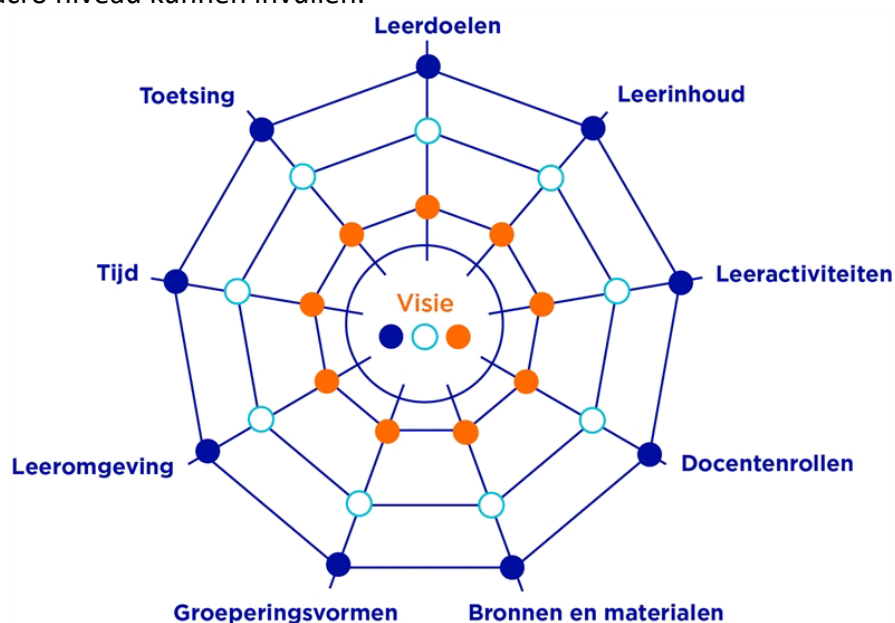
6. De burgerschapsdoelen en ons curriculum

Met de burgerschapsdoelen (zie wettelijke eisen) sluiten we om te beginnen aan bij de kerndoelen zoals geformuleerd voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs (met name in het domein Mens & Maatschappij). In de bovenbouw komen de doelen uitvoerig ter sprake bij de eindtermen maatschappijleer en maatschappijkunde. (Zie bijlagen 1 t/m 5.)

Om, met name in de onderbouw, duidelijk richting te geven aan burgerschapsvorming gaan we werken met de elf bouwstenen, geformuleerd door curriculum.nu, in combinatie met de doelen voor het schoolklimaat uit tot een burgerschaps-onderwijsplan. Deze bouwstenen zijn zo geformuleerd dat de vestigingen hier een eigen invulling aan kunnen geven, passend bij hun vestigingsplan.

De vestigingen schrijven per bouwsteen het niveau en leerjaar, de activiteiten en actiepunten uit en zodoende wordt het burgerschapsplan voor de eigen vestiging geconcretiseerd. Ook schrijven de vestigingen de activiteiten en actiepunten uit als het gaat om het schoolklimaat welke passend is voor de burgerschapsvorming op de vestigingen. Daarnaast is het van belang dat de scholen op een doelgerichte en samenhangende wijze werken aan burgerschapsvorming met inachtneming van een doorlopende leerlijn per niveau op de vestigingen.

Hulpmiddel: SLO heeft een spinnenweb gemaakt dat een overzicht geeft van de onderdelen van een curriculum waarbij de scholen de inhoud van het burgerschapsonderwijs op micro, meso en macro niveau kunnen invullen.

- Macro (nationaal niveau)
- Meso (schoolniveau)
- Micro (lesniveau)

Bouwstenen burgerschapsonderwijs en het schoolklimaat

Bouwstenen	Doelstelling	Niveau en leerjaar	Welke activiteiten zijn er nu op de vestiging?	Welke activiteiten zullen worden toegevoegd op de vestiging?
1. Vrijheid en gelijkheid	Leerlingen reflecteren op het functioneren van de democratische rechtsstaat en de betekenis daarvan in het leven van burgers, en oriënteren zich op basiswaarden.			
2. Macht en inspraak	Leerlingen ontwikkelen inzicht in de werking van de democratische rechtsstaat. Ze analyseren maatschappelijke vraagstukken waarin machtsverhoudingen en besluitvormingsprocessen een rol spelen.			
3. Democratische cultuur	Leerlingen leren hun mening onderbouwd te uiten en anderen daar in discussie, debat of dialoog van te overtuigen. En hoe verschillen van inzicht, waarden, overtuigingen, belangen en emoties niet altijd overbrugd kunnen of hoeven worden.			
4. Identiteit	Leerlingen verkennen hun ambities en toekomstverwachtingen. Ze onderzoeken met welke groep(en) ze zich verbonden voelen en waarom. Ze			

	leren over spanningen tussen identiteitsaspecten.			
5. Diversiteit	Leerlingen verkennen de diverse samenleving in Nederland in de context van een globaliserende wereld; met aandacht voor levensbeschouwelijke stromingen, waarden en overtuigingen.			
6. Solidariteit	Leerlingen ontwikkelen inzicht in vraagstukken rond in- en uitsluiting, rechtvaardigheid en solidariteit, en hoe daarop te handelen. Ze herkennen het gelijkheidsbeginsel uit artikel 1 van de grondwet en passen het toe.			
7. Digitaal samenleven	Leerlingen ontwikkelen inzicht in het eigen mediagebruik en dat van de ander. Ze leren dat media invloed hebben op het sociale en politieke leven en op welke wijze. Ze onderzoeken de betrouwbaarheid van bronnen.			
8. Duurzaamheid	Leerlingen leren over de spanningen tussen de waarden en belangen die verbonden zijn met People Planet Prosperity en die invloed hebben op de leefomgeving dichtbij en veraf, nu en later, en daarbij kritisch te zijn op eigen keuzes.			
9. Globalisering	Leerlingen ontwikkelen inzicht in de verwevenheid en onderlinge afhankelijkheid van landen en gebieden, migratie en verdelingsvraagstukken; de rol van de			

	EU en VN en hun eigen mogelijk invloed.			
10. Technologische burgerschap	Leerlingen leren vraagstukken rond technologie te analyseren en er een mening over vormen. Ze zijn zich bewust van de invloed van technologische ontwikkelingen op hun eigen leven, dat van anderen, op politiek en samenleving.			
11. Denk- en handelwijzen	Leerlingen leren kritisch denken, ethisch redeneren, communiceren en ontwikkelen empathische vermogens. Deze denk- en handelwijzen worden toegepast in samenhang met de inhoud van de overige bouwstenen.			
		Welke activiteiten zijn er nu op de vestiging?	Welke activiteiten zullen worden toegevoegd op de vestiging?	
Schoolklimaat	Ons sterk pedagogisch schoolklimaat past bij de leerdoelen (bouwstenen) van ons burgerschapsonderwijs.			

7. Verantwoording, aansturing, kwaliteitsborging, evaluatie en professionalisering

Verantwoording en aansturing

Voor de aansturing van burgerschapsvorming binnen 2College zijn een lid van de kerndirectie en de burgerschapscoördinator 2College verantwoordelijk. Per vestiging is er naast de vestigingsdirecteur een aanjager per locatie. Zij hebben drie keer per jaar overleg met de burgerschapscoördinator.

In de schoolgids per vestiging dient het beleidsplan burgerschapsvorming vermeld te worden en op de websites van de scholen het beleidsplan gedownload te kunnen worden.

Kwaliteitsborging, evaluatie en bijsturing

Vanaf 2022-2023 starten we met een tweejaarlijkse meting en monitoring door middel van meetinstrumenten, aangeboden door OMO te weten Burgerschap Meten (BSM) door Rovict en de Zelfevaluatie Sociale Kwaliteit door Risk Changer.

Aan de hand van de data uit deze metingen kan het beleid bijgesteld worden; daarmee wordt inhoud gegeven aan een PDCA-cyclus. Deze cyclus wordt per locatie en in samenwerking met alle direct betrokkenen ook tweejaarlijks doorlopen.

Professionalisering

Daar waar nodig wordt er scholing ingezet om medewerkers te ondersteunen en te faciliteren op het gebied van burgerschapsvorming. De burgerschapscoördinator kan dit stimuleren door scholing, voor wat betreft burgerschapskennis, burgerschapsvaardigheden en burgerschapsattitudes, en dergelijke te organiseren (per vestiging).

Daarnaast biedt het kennisnetwerk burgerschapsonderwijs van OMO veel inspiratie en waardevol en concreet lesmateriaal.

8. Bronvermelding en naslagwerk

- Poster “burgerschap kun je leren” (VO-raad)
https://www.vo-raad.nl/system/downloads/attachments/000/000/766/original/poster_burgerschap-072019.pdf?1563356969
- Publicatie “de IJkpunten voor goed burgerschapsonderwijs” (te gebruiken als praktijkgerichte “checklist” voor scholen.)
AWP Sociale Kwaliteit e.a. (2021), IJkpunten voor goed burgerschapsonderwijs, Amsterdam : AWP-SK.
- Katern “Democratie, participatie en identiteit” van de VO-academie in samenwerking met het project “versterking burgerschap in het VO” van de VO-raad (over burgerschap in het VO en de rol van schoolleiders en bestuurders).

- Handboek Burgerschapsonderwijs, voor het voortgezet onderwijs van dr. Bram Eidhof.
- Kennisnetwerk burgerschapsonderwijs OMO
- Geraadpleegde sites:

www.rijksoverheid.nl

www.vo-raad.nl

www.curriculum.nu

www.slo.nl

www.schoolenveiligheid.nl

9. Bijlagen

Bijlage 1

Kerdoelen onderbouw voortgezet onderwijs

Onderdeel A: Nederlands

6. De leerling leert deel te nemen aan overleg, planning, discussie in een groep.

Onderdeel D: mens en natuur

35. De leerling leert over zorg en leert zorgen voor zichzelf, anderen en zijn omgeving, en hoe hij de veiligheid van zichzelf en anderen in verschillende leefsituaties (wonen, leren, werken, uitgaan, verkeer) positief kan beïnvloeden.

Onderdeel E: mens en maatschappij

36. De leerling leert betekenisvolle vragen te stellen over maatschappelijke kwesties en verschijnselen, daarover een beargumenteerd standpunt in te nemen en te verdedigen, en daarbij respectvol met kritiek om te gaan.

43. De leerling leert over overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland, leert eigen en andermans leefwijze daarmee in verband te brengen, leert de betekenis voor de samenleving te zien van respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen, en leert respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.

44. De leerling leert op hoofdlijnen hoe het Nederlandse politieke bestel als democratie functioneert en leert zien hoe mensen op verschillende manieren bij politieke processen betrokken kunnen zijn.

Onderdeel G: bewegen en sport

56. De leerling leert tijdens bewegingsactiviteiten sportief te zijn, rekening te houden met de mogelijkheden en voorkeuren van anderen, en respect en zorg te hebben voor elkaar.

Bijlage 2

Preambule VMBO

De zes algemene onderwijsdoelen die voor alle vakken en sectoren in het vmbo gelden, zijn:

1 Werken aan vakoverstijgende thema's

De leerling leert, in het kader van een brede en evenwichtige oriëntatie op mens en samenleving, enig zicht te krijgen op relaties met de persoonlijke en maatschappelijke omgeving.

Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

- 1.1 het kennen van en omgaan met eigen en andermans normen en waarden;
- 1.2 het onderkennen van en omgaan met de verschillen tussen de seksen;
- 1.3 de relatie tussen de mens en de natuur en het concept van duurzame ontwikkeling;
- 1.4 het functioneren als democratisch burger in een multiculturele samenleving, ook in internationaal verband;
- 1.5 het op een voor henzelf en anderen veilige manier functioneren in de beroepspraktijk en in eigen omgeving;
- 1.6 de maatschappelijke betekenis van technologische ontwikkeling, waaronder met name moderne informatie- en communicatietechnologie;
- 1.7 de maatschappelijke betekenis van betaalde en onbetaalde arbeid;
- 1.8 de verworvenheden en mogelijkheden van kunst en cultuur, waaronder ook de media.

2 Leren uitvoeren

De leerling leert in zoveel mogelijk herkenbare situaties, mede met gebruikmaking van ICT, een aantal schoolse vaardigheden verder te ontwikkelen.

Het gaat daarbij om:

- 2.1 Nederlandse en Engelse teksten lezen en beluisteren;
- 2.2 schriftelijke en mondelinge teksten produceren in correct Nederlands;
- 2.3 informatie in verschillende gegevensbestanden opzoeken, selecteren, verzamelen en ordenen;
- 2.4 de rekenvaardigheden hoofdrekenen, rekenregels gebruiken, meten en schatten toepassen;
- 2.5 voldoen aan eisen van milieu, hygiëne, gezondheid en ergonomie;
- 2.6 doelmatig en veilig omgaan met materialen, gereedschappen en apparatuur;
- 2.7 Computervaardigheden.

3 Leren leren

De leerling leert, mede met gebruikmaking van ICT, zoveel mogelijk eigen kennis en vaardigheden op te bouwen. Daartoe leert hij onder andere een aantal strategieën die het leer- en werkproces kunnen verbeteren.

Het gaat daarbij om:

- 3.1 informatie beoordelen op betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid, informatie verwerken en benutten;
- 3.2 strategieën gebruiken voor het aanleren van nieuwe kennis en vaardigheden zoals memoriseren, aantekeningen maken, schematiseren, verbanden leggen met aanwezige kennis;
- 3.3 strategieën gebruiken voor het begrijpen van mondelinge en schriftelijke informatie;
- 3.4 op een doordachte wijze keuzeproblemen oplossen;
- 3.5 een eenvoudig bedrijfsmatig, natuurwetenschappelijk of maatschappelijk vraagstuk planmatig onderzoeken;

3.6 persoonlijke ervaringen en opdrachten van anderen verwerken in woord, klank, beeld en beweging;

3.7 op basis van argumenten tot een eigen standpunt komen.

4 Leren communiceren

De leerling leert, mede via een proces van interactief leren, een aantal sociale en communicatieve vaardigheden verder te ontwikkelen.

Het gaat daarbij om:

4.1 elementaire sociale conventies in acht nemen;

4.2 overleggen en samenwerken in teamverband;

4.3 passende gesprekstechnieken hanteren;

4.4 verschillen in meningen en opvattingen benoemen en hanteren;

4.5 culturele en sekse gebonden verschillen tussen mensen benoemen en hanteren;

4.6 omgaan met formele en informele afspraken, regels en procedures;

4.7 zichzelf en eigen werk presenteren.

5 Leren reflecteren op het leer- en werkproces

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op en sturing te geven aan het eigen leer- en werkproces. Het gaat daarbij om:

5.1 een leer- en/of werkplanning maken;

5.2 het leer- en/of werkproces bewaken;

5.3 een eenvoudige product- en procesevaluatie maken en hieruit conclusies trekken.

6 Leren reflecteren op de toekomst

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op de eigen toekomstmogelijkheden en interesses. Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

6.1 het inventariseren van de eigen mogelijkheden en interesses;

6.2 het onderzoeken van de mogelijkheden voor verdere studie;

6.3 het zicht krijgen op beroepen, de beroepspraktijk en actuele ontwikkelingen daarbinnen;

6.4 de rol en het belang van op school geleerde kennis, inzicht en vaardigheden voor het maatschappelijk leven, dagelijks leven, vrije tijd, vrijwilligerswerk;

6.5 de kenmerken van de arbeidsmarkt op dit moment en in de nabije toekomst;

6.6 de organisatie van branches en bedrijven;

6.7 het beoordelen van de eigen mogelijkheden en interesses in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren;

6.8 het kunnen maken van een verantwoorde keuze voor een vervolgopleiding.

Bijlage 3

Eindtermen maatschappijleer vmbo

Oriëntatie op leren en werken

1. De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan en het belang van maatschappijleer in de maatschappij. (BB, KB, GL/TL)

Basisvaardigheden

2. De kandidaat kan basisvaardigheden toepassen die betrekking hebben op communiceren, samenwerken en informatie verwerven en verwerken. (BB, KB, GL/TL)

Leervaardigheden in het vak maatschappijleer

3. De kandidaat kan met betrekking tot een maatschappelijk vraagstuk:

- principes en procedures van de benaderingswijze van het vak maatschappijleer toepassen
- een standpunt innemen en hier argumenten voor geven. (BB, KB, GL/TL)

Cultuur en socialisatie

4. De kandidaat kan:

- beschrijven hoe een mens zich ontwikkelt tot lid van de samenleving
- uitleggen dat mensen bij een subcultuur (willen) horen en dat elke subcultuur invloed heeft op het gedrag
- de rol van onderwijs beschrijven in de ontwikkeling van een mens als lid van de samenleving. (BB)

5. De kandidaat kan:

- beschrijven hoe een mens zich ontwikkelt tot lid van de samenleving en de invloed van het socialisatieproces herkennen en beschrijven
- uitleggen dat mensen bij een subcultuur (willen) horen en dat elke subcultuur invloed heeft op het gedrag en socialisatieproces
- de rol van onderwijs (als socialiserende instantie) beschrijven in de ontwikkeling van een mens als lid van de samenleving. (KB, GL/TL)

Sociale verschillen

6. De kandidaat kan:

- met voorbeelden beschrijven wat sociale verschillen zijn en hoe die veroorzaakt worden, en beschrijven hoe de plaats van een mens op de maatschappelijke ladder kan veranderen
- voorbeelden geven van belangen van mensen in een bepaalde maatschappelijke positie en van conflicten die daarmee samenhangen
- maatregelen van de overheid ten aanzien van sociale ongelijkheid noemen. (BB)

7. De kandidaat kan:

- met voorbeelden beschrijven wat sociale verschillen zijn en hoe die veroorzaakt worden, en beschrijven/uitleggen hoe de plaats van een mens op de maatschappelijke ladder kan veranderen (sociale mobiliteit)
- beschrijven en uitleggen dat mensen vanuit hun maatschappelijke posities belangen hebben en hoe daardoor conflicten kunnen ontstaan
- overheidsbeleid ten aanzien van sociale ongelijkheid beschrijven en verklaren. (KB, GL/TL)

Macht en zeggenschap

8. De kandidaat kan:

- vormen van macht herkennen
- beschrijven hoe regels het samenleven van mensen mogelijk maken
- beschrijven welke mogelijkheden burgers hebben om invloed uit te oefenen op de politiek, en kenmerken van een parlementaire democratie noemen. (BB)

9. De kandidaat kan:

- vormen van macht en machtsmiddelen herkennen, beschrijven en verklaren
- beschrijven en uitleggen hoe regels het samenleven van mensen mogelijk maken
- beschrijven en uitleggen welke mogelijkheden burgers hebben om invloed uit te oefenen op de politiek, en kenmerken van een parlementaire democratie noemen, herkennen en toelichten. (KB, GL/TL)

Beeldvorming en stereotypering

10. De kandidaat kan:

- beschrijven hoe mensen bij het vormen van hun meningen beïnvloed worden door selectie van informatie
- uitingen van vooroordelen en beeldvorming ten aanzien van mannen en vrouwen in de samenleving herkennen en benoemen
- voorbeelden noemen van vooroordelen en discriminatie, beschrijven hoe deze ontstaan en aangeven wat er tegen te doen is
- van een bepaald sociaal probleem beschrijven hoe de beeldvorming erover tot stand komt/gekomen is. (BB)

11. De kandidaat kan:

- aangeven dat selectieve waarneming een rol speelt in het proces van beeld- en meningsvorming
- uitingen van vooroordelen en beeldvorming ten aanzien van mannen en vrouwen in de samenleving herkennen en benoemen
- beschrijven hoe men uitingen van vooroordelen en discriminatie tegemoet kan treden vanuit het beginsel van gelijkwaardigheid en respect
- van een bepaald sociaal probleem beschrijven hoe de beeldvorming erover tot stand komt/gekomen is. (KB, GL/TL)

Bijlage 4

Eindtermen maatschappijleer havo

Domein A: Vaardigheden

Subdomein A1: Informatievaardigheden

1. De kandidaat kan:

- voor een vraag bruikbaar bronnenmateriaal verwerven en er gegevens uit

selecteren;

- (verworven) informatie verwerken o.a. met behulp van ICT en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
- een stelling, zowel mondeling als schriftelijk, nuanceren, verdedigen en bestrijden en daarbij gebruikmaken van argumentatievaardigheden.

Subdomein A2: Benaderingswijzen

2. De kandidaat kan concrete maatschappelijke vraagstukken en ontwikkelingen analyseren en daarbij:

- aannemelijk maken wat de relatie is tussen het vraagstuk/probleem en de rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving;
- beargumenteren of door het vraagstuk/probleem belangrijke waarden van de rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving in het geding zijn;
- beschrijven wat de relatie is tussen het maatschappelijke vraagstuk/probleem en sociale ongelijkheid in de samenleving.

Domein B: Rechtsstaat

Subdomein B1: Vrijheidsrechten en plichten; het beginsel rechtsstaat

3. De kandidaat kan:

- voorbeelden van vrijheidsrechten en plichten die inwoners van Nederland hebben, herleiden tot wetten en artikelen in de Grondwet;
- de waarden noemen die aan die grondbeginselen ten grondslag liggen;
- uitleggen wat de beginselen van de rechtsstaat zijn.

Subdomein B2: De praktijk van de rechtsstaat

4. De kandidaat kan aan de hand van voorbeelden de spanning weergeven tussen de beginselen van de rechtsstaat enerzijds en de praktijk zoals die door groepen burgers ervaren wordt anderzijds.

Subdomein B3: Internationale vergelijking en internationale organisaties

5. De kandidaat kan de waarden en praktijk van de rechtsstaat in Nederland vergelijken met die van enkele andere westerse landen.

Domein C: Parlementaire democratie

Subdomein C1: Politieke rechten; de structuur van de democratie

6. De kandidaat kan:

- voorbeelden van politieke rechten die inwoners van Nederland hebben, herleiden tot artikelen in de Grondwet;
- de waarden noemen die aan democratie ten grondslag liggen;
- de structuur van de representatieve democratie in Nederland uitleggen op gemeentelijk, provinciaal en landelijk niveau;
- de structuur van de vertegenwoordiging op EU-niveau uitleggen.

Subdomein C2: De praktijk van de parlementaire democratie

7. De kandidaat kan:

- de fasen in het proces van politieke besluitvorming op gemeentelijk, provinciaal en nationaal niveau beschrijven;
- de rol van massamedia bij politieke besluitvorming beschrijven;
- dilemma's herkennen die samenhangen met de uitgangspunten van de

democratie en de hoofdlijnen van de politieke discussie hierover weergeven.

Subdomein C3: Internationale vergelijking en internationale organisaties

8. De kandidaat kan aangeven welke gevolgen de vorming van de Europese Unie heeft voor de politieke rechten van de Europese burger.

Domein D: Verzorgingsstaat

Subdomein D1: Geschiedenis van de verzorgingsstaat

9. De kandidaat kan uitleggen onder invloed van welke factoren de verzorgingsstaat zich in Nederland heeft ontwikkeld na de tweede wereldoorlog en welke actoren erbij betrokken zijn.

Subdomein D2: Sociale rechten en plichten; kenmerken van een Verzorgingsstaat.

10. De kandidaat kan:

- voorbeelden van sociale rechten en plichten die inwoners van Nederland hebben, herleiden tot wetten en artikelen in de Grondwet;
- de waarden noemen die ten grondslag liggen aan de verzorgingsstaat;
- kenmerken van de Nederlandse verzorgingsstaat beschrijven.

Subdomein D3: De praktijk van de verzorgingsstaat

11. De kandidaat kan:

- hoofdlijnen aangeven van politieke discussies over de praktijk van de verzorgingsstaat;
- de relatie tussen de verzorgingsstaat en sociale ongelijkheid uitleggen.

Subdomein D4: Internationale vergelijking en internationale organisaties

12. De kandidaat kan aangeven welke gevolgen de vorming van de Europese Unie heeft voor de sociale rechten van de Europese burger.

Domein E: Pluriforme samenleving

Subdomein E1: Geschiedenis van de pluriforme samenleving

13. De kandidaat kan uitleggen onder invloed van welke factoren de huidige pluriforme samenleving in Nederland is ontstaan en welke actoren erbij betrokken zijn.

Subdomein E2: Grondrechten die horen bij de pluriforme samenleving

14. De kandidaat kan:

- voorbeelden van grondrechten die horen bij de pluriforme samenleving, herleiden tot artikelen in de Grondwet;
- de waarden noemen die ten grondslag liggen aan de grondrechten;
- uitleggen wat het verschil is tussen morele verplichtingen en plichten;
- kenmerken van een pluriforme samenleving beschrijven.

Subdomein E3: De praktijk van de pluriforme samenleving

15. De kandidaat kan:

- op basis van bronnen de verschillen in leefomstandigheden, gewoonten en gebruiken van (afstammelingen van) migranten enerzijds en de autochtone meerderheid van de bevolking anderzijds verklaren;
- het beleid van de politiek ten aanzien van etnische minderheden en vreemdelingen/asielzoekers terugvoeren op (inter)nationale documenten;
- de standpunten van politieke partijen met betrekking tot vluchtelingen en migranten vergelijken en becommentariëren.

Subdomein E4: Internationale vergelijking en internationale organisaties

16. De kandidaat kan aangeven welke gevolgen de Europese integratie heeft voor de Nederlandse cultuur en identiteit.

Bijlage 5

Eindtermen maatschappijleer vwo

Domein A: Vaardigheden

Subdomein A1: Informatievaardigheden

1. De kandidaat kan:

- voor een vraag bruikbaar bronnenmateriaal verwerven en er gegevens uit

selecteren;

- (verworven) informatie verwerken o.a. met behulp van ICT en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
- een stelling, zowel mondeling als schriftelijk, nuanceren, verdedigen en bestrijden en daarbij gebruikmaken van argumentatievaardigheden.

Subdomein A2: Benaderingswijzen

2. De kandidaat kan concrete maatschappelijke vraagstukken en ontwikkelingen analyseren en daarbij:

- aannemelijk maken wat de relatie is tussen het vraagstuk/probleem en de rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving;
- beargumenteren of door het vraagstuk/probleem belangrijke waarden van de rechtsstaat, parlementaire democratie, verzorgingsstaat en pluriforme samenleving in het geding zijn;
- beschrijven wat de relatie is tussen het maatschappelijke vraagstuk/probleem en sociale ongelijkheid in de samenleving.

Domein B: Rechtsstaat

Subdomein B1: Vrijheidsrechten en plichten; het beginsel rechtsstaat

3. De kandidaat kan:

- voorbeelden van vrijheidsrechten en plichten die inwoners van Nederland hebben, herleiden tot wetten en artikelen in de Grondwet;
- de waarden noemen die aan die grondbeginselen ten grondslag liggen;
- uitleggen wat de beginselen van de rechtsstaat zijn.

Subdomein B2: De praktijk van de rechtsstaat

4. De kandidaat kan aan de hand van voorbeelden de spanning weergeven tussen de beginselen van de rechtsstaat enerzijds en de praktijk zoals die door groepen burgers ervaren wordt anderzijds.

Subdomein B3: Internationale vergelijking en internationale organisaties

5. De kandidaat kan:

- de waarden en praktijk van de rechtsstaat in Nederland vergelijken met die van enkele andere westerse landen;
- voorbeelden geven van internationale invloed op het Nederlandse beleid en de Nederlandse regelgeving ten aanzien van de praktijk van de rechtsstaat.

Domein C: Parlementaire democratie

Subdomein C1: Politieke rechten; de structuur van de democratie

6. De kandidaat kan:

- voorbeelden van politieke rechten die inwoners van Nederland hebben, herleiden tot artikelen in de Grondwet;
- de waarden noemen die aan democratie ten grondslag liggen;
- de structuur van de representatieve democratie in Nederland uitleggen op gemeentelijk, provinciaal, landelijk niveau;
- de structuur van de vertegenwoordiging op EU-niveau uitleggen.

Subdomein C2: De praktijk van de parlementaire democratie

7. De kandidaat kan:

- de fasen in het proces van politieke besluitvorming op gemeentelijk, provinciaal

en nationaal niveau beschrijven;

- het verschil beschrijven tussen een parlementair stelsel en een presidentieel stelsel; alsmede tussen een meerderheidsstelsel en een stelsel van evenredige vertegenwoordiging;
- de rol van massamedia bij politieke besluitvorming beschrijven;
- aangeven welke factoren de politieke participatie van burgers beïnvloeden en waarom niet een ieder van zijn of haar politieke rechten gebruik maakt;
- uitleggen dat er spanning bestaat tussen representatie en representativiteit;
- dilemma's herkennen, die samenhangen met de uitgangspunten van de democratie en de hoofdlijnen van de politieke discussie hierover weergeven.

Subdomein C3: Internationale vergelijking en internationale organisaties

8. De kandidaat kan aangeven welke gevolgen de vorming van de Europese Unie heeft voor de politieke rechten van de Europese burger.

Domein D: Verzorgingsstaat

Subdomein D1: Geschiedenis van de verzorgingsstaat

9. De kandidaat kan uitleggen onder invloed van welke factoren de verzorgingsstaat zich in Nederland heeft ontwikkeld na de tweede wereldoorlog en welke actoren erbij betrokken zijn.

Subdomein D2: Sociale rechten en plichten; kenmerken van een verzorgingsstaat

10. De kandidaat kan:

- voorbeelden van sociale rechten en plichten die inwoners van Nederland hebben, herleiden tot wetten en artikelen in de Grondwet;
- de waarden noemen die ten grondslag liggen aan de verzorgingsstaat;
- kenmerken van de Nederlandse verzorgingsstaat beschrijven.

Subdomein D3: De praktijk van de verzorgingsstaat

11. De kandidaat kan:

- hoofdlijnen aangeven van politieke discussies over de praktijk van de verzorgingsstaat en de opvattingen van politieke partijen hierover;
- het proces beschrijven van een mogelijk terugtrekkende rol van de verzorgingsstaat en de wisselwerking die zich daarbij voordoet tussen politiek en samenleving;
- de relatie tussen de verzorgingsstaat en sociale ongelijkheid uitleggen.

Subdomein D4: Internationale vergelijking en internationale organisaties

12. De kandidaat kan:

- een vergelijking maken tussen de Nederlandse verzorgingsstaat en die in een ander westers land;
- aangeven welke gevolgen de vorming van de Europese Unie heeft voor de sociale rechten van de Europese burger.

Domein E: Pluriforme samenleving

Subdomein E1: Geschiedenis van de pluriforme samenleving

13. De kandidaat kan uitleggen onder invloed van welke factoren de huidige pluriforme samenleving in Nederland is ontstaan en welke actoren erbij betrokken zijn.

Subdomein E2: Grondrechten die horen bij de pluriforme samenleving

14. De kandidaat kan:

- voorbeelden van grondrechten die horen bij de pluriforme samenleving, herleiden tot artikelen in de Grondwet;
- de waarden noemen die ten grondslag liggen aan de grondrechten;
- uitleggen wat het verschil is tussen morele verplichtingen en plichten;
- kenmerken van een pluriforme samenleving beschrijven.

Subdomein E3: De praktijk van de pluriforme samenleving

15. De kandidaat kan:

- op basis van bronnen de verschillen in leefomstandigheden, gewoonten en gebruiken van (afstammelingen van) migranten enerzijds en de autochtone meerderheid van de bevolking anderzijds verklaren;
- uitleggen welke verschijnselen verband houden met toenemende of afnemende sociale cohesie;
- het beleid van de politiek ten aanzien van etnische minderheden en vreemdelingen/asielzoekers terugvoeren op (inter)nationale documenten;
- de standpunten van politieke partijen met betrekking tot vluchtelingen en migranten vergelijken en commentariëren;
- verschillende visies weergeven met het oog op de mogelijkheid om waarden te formuleren als basis voor verklaringen waarin aan alle mensen bepaalde rechten worden toegekend.

Subdomein E4: Internationale vergelijking en internationale organisaties

16. De kandidaat kan:

- aangeven welke gevolgen de Europese integratie heeft voor de Nederlandse cultuur en identiteit;
- een vergelijking maken tussen de Nederlandse maatschappij en een ander West-Europees land naar posities en kansen van migranten.

Bijlage 6

Waarderingskader Inspectie (burgerschapsonderwijs)

KWALITEITSGEBIED ONDERWIJSPROCES (OP)

OP1. Aanbod

Het aanbod bereidt de leerlingen voor op vervolgonderwijs en de samenleving.

Basiskwaliteit

De school bereidt de leerlingen voor op het vervolgonderwijs en de samenleving. Zij biedt een breed en op de kerndoelen¹⁸ gebaseerd aanbod dat ook de referentieniveaus taal en rekenen omvat. Het aanbod is dekkend voor examenprogramma's. Onder aanbod verstaan we alle lesinhouden, ook die digitaal zijn of online aangeboden worden. Het aanbod van de school is afgestemd op de leerlingenpopulatie en sluit aan bij het (taal)niveau en de onderwijsbehoeften van de leerlingen. Het aanbod wordt waar nodig gedurende de schoolloopbaan verdiept en verbreed, zodanig dat leerlingen een ononderbroken ontwikkeling kunnen doorlopen.

Het aanbod is doelgericht, samenhangend en herkenbaar. Bovendien heeft de school de leerinhouden evenwichtig en in samenhang over de leerjaren verdeeld.

Het aanbod draagt bij aan het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en aan het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die leerlingen in staat stellen deel uit te maken en bij te dragen aan de pluriforme, democratische samenleving.

Het aanbod omvat mede activiteiten voor loopbaanoriëntatie en -begeleiding. Stages kunnen, met name in het vmbo, onderdeel uitmaken van het aanbod. Wanneer een school stages aanbiedt, zorgt ze ervoor dat de inhoud en vormgeving van de stage bijdraagt aan de voorbereiding van de leerling op het vervolgonderwijs en de samenleving.

(Artikel 17, eerste lid, WVO: Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie (kennis van en respect voor basiswaarden en de ontwikkeling van sociale en maatschappelijke competenties).)

OP2. Zicht op ontwikkeling en begeleiding

De school volgt de ontwikkeling van de leerlingen en biedt waar nodig passende begeleiding en extra ondersteuning.

Basiskwaliteit

De school verzamelt vanaf binnenkomst systematisch informatie over de kennis en vaardigheden van leerlingen op alle voor het onderwijs belangrijke domeinen. Het verzamelen van (toets)informatie gebeurt systematisch en zorgvuldig. De school vergelijkt de informatie met de verwachte ontwikkeling van de leerling.

Dit maakt het mogelijk om het onderwijs af te stemmen op de onderwijsbehoeften van zowel groepen als individuele leerlingen.

Het stelt de school in staat zorg te dragen voor de ontwikkeling en begeleiding van de leerling. De school waarborgt daarmee voor leerlingen de ononderbroken ontwikkeling en voortgang daarin en heeft daarbij oog voor de bevordering van gelijke kansen. De school informeert ouders regelmatig over de ontwikkeling en vorderingen van hun kind.

Wanneer individuele of groepen leerlingen niet genoeg lijken te profiteren van het onderwijs, analyseert de school waar de ontwikkeling stagneert en wat mogelijke verklaringen hiervoor zijn. Vervolgens bepaalt zij wat er nodig is om op eventuele

achterstanden of voorsprongen in de ontwikkeling van leerlingen in te spelen. De school biedt de begeleiding vervolgens gestructureerd aan. Waar nodig betreft de school het samenwerkingsverband, de gemeente en zorginstanties bij de begeleiding van de leerlingen. De leerlingen krijgen daarmee de begeleiding die zij nodig hebben om het onderwijsprogramma beter te kunnen doorlopen. De school besteedt op een structurele en herkenbare manier aandacht aan het bestrijden van (taal)achterstanden.

De school heeft in het schoolondersteuningsprofiel vastgelegd wat zij onder extra ondersteuning verstaat en welke voorzieningen de school kan bieden. Voor de leerlingen die deze extra ondersteuning nodig hebben, legt de school in het ontwikkelingsperspectief vast hoe zij het onderwijs afstemt op de behoefte van de leerling en registreert het ontwikkelingsperspectief in BRON. De school voert de geplande ondersteuning uit. De inhoud en uitvoering van dit plan wordt minimaal eenmaal per schooljaar met de ouders geëvalueerd. De school vervult de zorgplicht passend onderwijs. Wanneer de school de extra ondersteuning voor een leerling niet kan bieden, zoekt de school in samenwerking met ouders en zo nodig het samenwerkingsverband een passende onderwijsplek.

(Artikel 17, eerste lid, WVO: Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze. Dat omvat onder meer regelmatig monitoren van de ontwikkeling van burgerschapscompetenties, om het onderwijs af te stemmen op de actuele leerbehoefte van leerlingen.)

OP3. Pedagogisch-didactisch handelen

Het pedagogisch-didactisch handelen van de leraren stelt leerlingen in staat om te leren en zich te ontwikkelen.

Basiskwaliteit

De pedagogisch-didactische visie van de school is zichtbaar in het dagelijks handelen van de leraren.

De leraren plannen en structureren hun handelen met behulp van informatie die zij over leerlingen hebben. Zij maken pedagogische en didactische keuzes en stemmen daarbij het niveau van hun onderwijs af op het beoogde eindniveau van de leerlingen. De leerstof omvat kennis, vaardigheden en attitudes en wordt in een logische opbouw aangeboden.

De leraren creëren een pedagogisch en didactisch passend en stimulerend leerklimaat, waardoor leerlingen actief en betrokken zijn. Met geschikte opdrachten en heldere uitleg structureren de leraren het onderwijsaanbod zo dat de leerlingen zich het leerstofaanbod eigen kunnen maken.

Leraren hebben hoge verwachtingen van leerlingen en geven leerlingen feedback op hun leerproces. De leraren stemmen de instructies, begeleiding, opdrachten en onderwijstijd doelgericht af op de onderwijsbehoeften van groepen en individuele leerlingen, inclusief op de sociale en maatschappelijke competenties. De afstemming is zowel gericht op (pedagogische) ondersteuning als op uitdaging, afhankelijk van de onderwijsbehoeften van leerlingen.

(Artikel 17, eerste lid, WVO: Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie (kennis van en respect voor basiswaarden en de ontwikkeling van sociale en maatschappelijke competenties).)

KWALITEITSGEBIED VEILIGHEID EN SCHOOLKLIMAAT (VS)

VS1. Veiligheid

De school zorgt voor een veilige omgeving voor leerlingen.

Basiskwaliteit

De school zorgt voor de sociale, fysieke en psychische veiligheid van de leerlingen op school gedurende de schooldag. Een school is veilig als de sociale, fysieke en psychische veiligheid van leerlingen niet door handelingen van anderen wordt aangetast. Dit blijkt onder andere uit de beleving van de veiligheid en het welbevinden van de leerlingen op school. De school monitort dit ten minste jaarlijks met een gestandaardiseerd instrument.

De school heeft een veiligheidsbeleid beschreven dat bestaat uit een samenhangende set van maatregelen. Het beleid is gericht op het voorkomen, afhandelen, registreren en evalueren van incidenten, en de school voert dat beleid ook uit. Als de uitkomsten van de monitoring daartoe aanleiding geven, treft de school maatregelen om de situatie te verbeteren. De school voorkomt, zoveel als mogelijk, (digitaal)pesten, agressie en geweld in elke vorm en treedt zo nodig snel en adequaat op. Dat geldt ook bij uitingen die strijdig zijn met basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals discriminatie en onverdraagzaamheid. De school heeft een persoon aangesteld die voor ouders en leerlingen het aanspreekpunt is in geval van pesten en die het beleid tegen pesten coördineert.

De school hanteert de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling. Daarnaast komt de school de verplichtingen na rond het melden, overleggen en aangifte doen van zedenmisdrijven.

(Artikel 17, eerste lid, WVO: Het onderwijs richt zich op het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat.

Dat omvat onder meer dat de school actie onderneemt als er onvoldoende sprake is van een cultuur die in overeenstemming is met basiswaarden.)

VS2. Schoolklimaat

De school heeft een schoolklimaat dat bijdraagt aan het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties

Basiskwaliteit

De school bereidt de leerlingen voor op het leven in de maatschappij. Zij creëert daarvoor een oefenplaats die leerlingen ondersteunt bij het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties. In de school doen leerlingen ervaring op met de omgang met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en de pluriforme samenleving. Het bestuur ziet erop toe dat de school zorg draagt voor een schoolklimaat dat in overeenstemming is met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en bijdraagt aan de bevordering daarvan.

Het personeel van de school is in zijn gedrag een voorbeeld voor de leerlingen: personeelsleden leven de basiswaarden zichtbaar na.

De school stemt aanpak en aanbod af op de leerlingenpopulatie van de school en de leefwereld van de leerlingen. Ook signaleert en corrigeert de school uitingen van leerlingen die met de basiswaarden in strijd zijn.

(Artikel 17, eerste lid, WVO: Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, richt zich onder andere op het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden en het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties.

Artikel 17, tweede lid, WVO: Het bestuur draagt zorg voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met deze waarden.)

KWALITEITSGEBIED ONDERWIJSRESULTATEN (OR)

OR2. Sociale en maatschappelijke competenties

De leerlingen behalen sociale en maatschappelijke competenties op het niveau dat ten minste in overeenstemming is met de verwachtingen van het vervolgonderwijs en de maatschappij.

Basiskwaliteit

De school heeft een goed beeld van de kenmerken van haar leerlingenpopulatie en heeft ambitieuze verwachtingen over het niveau dat de leerlingen voor de sociale en maatschappelijke competenties kunnen bereiken. Ze neemt de aansluiting op het vervolgonderwijs en de maatschappij als uitgangspunt voor de competenties voor leerlingen.

De school onderbouwt welke resultaten ze op dit gebied wil bereiken. De school brengt de resultaten op een betrouwbare en inzichtelijke manier in kaart. De school spant zich zichtbaar in om ervoor te zorgen dat leerlingen die de school verlaten daaraan voldoen. Daarmee laat de school zien dat zij haar doelstellingen voor deze competenties behaald heeft.

Artikel 17, eerste lid, WVO: Het onderwijs richt zich herkenbaar op het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving.)

KWALITEITSGEBIED STUREN, KWALITEITSZORG EN AMBITIE (SKA)

SKA1. Visie, ambities en doelen

De school heeft een gedragen visie op goed onderwijs, heeft daarvoor ambities en doelen en stuurt op het behalen daarvan.

Basiskwaliteit De school heeft, als onderdeel van het stelsel van kwaliteitszorg, een gedragen visie, ambities en doelen gericht op goed onderwijs die ervoor zorgen dat leerlingen een ononderbroken ontwikkeling kunnen doorlopen. De schoolleiding vertaalt haar visie, ambities en doelen in onderwijskundig beleid en stuurt daarop om de beoogde resultaten te behalen. De schoolleiding beschrijft op welke manier ze zorgt voor het realiseren, borgen en verbeteren van de onderwijskwaliteit en hoe ze de naleving van de wettelijke eisen realiseert.

De schoolleiding sluit met haar visie, ambities en doelen aan op die van haar bestuur en op de kenmerken van de leerlingenpopulatie van de school. Dit doet zij onder meer door aan te geven hoe ze rekening houdt met (taal)achterstanden, de wettelijke opdracht tot bevordering van burgerschap en specifieke leerbehoeften om bij te dragen aan gelijke kansen voor alle leerlingen. Resultaten van eerdere evaluaties, interne en externe dialoog zijn zichtbaar in de doelen voor het onderwijskundig beleid.

De schoolleiding richt de voorwaarden in om de onderwijskundige ambities en doelen te bereiken, waaronder het personeelsbeleid en de organisatie van het onderwijs. Daarbij is de interne verantwoordelijkheidsverdeling duidelijk.

(Artikel 17, eerste lid, WVO: Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie (kennis van en respect voor basiswaarden en de ontwikkeling van sociale en maatschappelijke competenties).)